

կրճատի այս օրերս լուսաբերութեան մէջ:

Լուսաբերութեան միջոցառումներն իրաւաւորութեան տակ գտնուած տարրական բոլոր ուսումնարաններն առարկաների գաւառականութիւնը այս տարրական յարմարեցրած է մի առանձին ծրագրի, որն միջոցառումներն ուղարկել է ուսումնարանական բոլոր շրջանները այդ ծրագրով դիմաւորութեամբ համար:

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը, նով. Օր. 3-ի անկող, մտադրութիւն ունի քաղաքում երեք նոր տարրական ուսումնարան բանալու աղայոց համար: Հարկաւոր ծախքն արդէն մտցուած է առաջիկայ տարուայ նախահաշուի մէջ:

Պետրոպոլսի Գերբնդի նոր շինուող երկաթուղու գծի վրայ գնացքների երթնակութիւնը կըսկսուի այս տարուայ վերջը:

Լուսաբերութեան միջոցառումներն մէջ ներկայումս աշխատում են գործնական կարգադրել, որ առաջիկայ տարի մասնագետական բարձրագոյն ուսումնարաններում կարելի լինի 600—700 ուսանող աւելի ընդունել, քան այս տարի էր:

Վերջին լուրերից երևում է, ասում է Վազկազար, որ Հայկազար. ի նկատի ունենալով, որ իրեն սկսել են խտրութիւններ, փախել է Պարսկաստան, ուր և թաղանթում է ներկայումս: Իսկ հետ նա տարել է մի պատկանակի գումար: Վերջին ամառս Հայկազարի աւագակախումը միմիայն դրամ կորստի է մօտ 66 հազար ռուբլու: Ասում են, որ Հայկազարը պրոգրեսիւսական կրթութիւն է ստացել: Մի քանի տարի առաջ նա սիրահարուել էր մի թուրք աղջկայ վրայ, որի հետ ուզում էր ամուսնանալ, բայց հանգամանքները փոխուեցին, և նրա օրրանը աղջկայ հետ ամուսնացաւ նրա հօրեղորդ տղան: Այն ժամանակ Հայկազարը երգեց, որ պիտի օչնացնի իր հակառակորդի բնական լուսաբերութեանը: Իսկ վերջը նա սկսեց

ազանաւոր եղայ, — մի բան, որ մի տակաւ առմիշտ արմատացրեց մէջս Քալիփի մասին կարծիքը համոզմունքս:

Նոյն ամառը, որ Թիֆլիս էի եկել և Քալիփի ամուսնութեան լուրն առել, մի օր բարեկամներիցս մէկը հարաւրել էր ինձ իրենց տուն, Հայկազար: Հայկազարն ընդհանրապէս ինքն ըստ ինքեան Թիֆլիսի ամենակեցողութեան քաղաքամասերից մէկն է, իսկ բարեկամս այդ քաղաքամասի ամենայն ընկած և ամենակեցողութեան փողոցներից մէկումն էր ապրում: Ամառուայ տոթ կանաչիկին, երեկոյան դէմ, նստած էինք դէպի փողոցը նայող պաշտպանութեան, թէյ էինք անուշ անում և վայելում ամեն կողմից փշոզ գարշահոտութիւնը: Ներքեւ, կիսաքանդ մի ցածիկ տան առաջ, ուղղակի փողոցի մէջ տեղում, գանգաւն աղտոտութիւններով ծածկուած մերկ գետնի վրայ նստած էին պառաւ և ջահել կանայք ամենանկարագ դուրսութեան մէջ, և բարձրաձայն Աստուած պիտէ ինչի մասին խօսում: Փողոցում ականջ խլացնող ճիւղ ու ծղրտացող, անբար հայհոյանքներով վազվզում էին անթիւ երեխաներ գլխաւոր, բոկոտն, կեղտոտ:

Իմ և բարեկամս խօսակցութեան նիւթը այդ կանայքն ու երեխաներն էին:

— Ի՞նչ ես կարծում, — ասում էր բարեկամս, — քանի սերունդ է հարկաւոր, որ կրթութիւնը կարողանայ փոխել այս արարածներին:

Այդ խօսքերը միտս գցեցին Քալիփին, և ես պատասխանեցի:

Հանել նրանով, որ սպանեց իր հօրեղորդ որդուն և հօրեղորդը: Մնացած ազգականները դուռն թաղանթում են երկիւղից: Հայկազարը, մի շարք սպանութիւններից յետոյ, սկսեց աւարաւորութիւններով պարսկել, կազմելով դրա համար հինգ հոգուց բաղկացած մի աւագակախում: Ամառս այդ խմբի անգամներից երկուսը սպանուեցին, բայց Հայկազարը խումբը լրացրեց Քարշալուի գաւառում թափառող աւագակախումով: Անցած ամառն սկզբին Հայկազարը մի գիշեր մտաւ Բելի-Յիւլ, կրակ տուեց իր հօրեղորդ տունը, գոմը և դարձանաւորը, և ինքը մինչև հրդեհի վերջը կանգնած դիտում էր իր զինվորներով: Հրդեհը շրջապատուած: Պարսկաստան գնալիս Հայկազարը, ինչպէս ասում են, ասել է, որ ինքը էլ կըզայ Անդրկովկաս, երբ ամենքը կըհանգարտուին և երբ անտառները կըծաղկին:

Լուր էր տարածուած, թէ 3 ռուբլանոց թղթադրամի տեղ արծաթեայ 3 ռուբլանոց դրամ պիտի դուրս թողնուի: Այժմ Վեդ. 3-ի անկող. 3 ռուբլանոց արծաթեայ դրամ կտրելու խնդիր մինչև անգամ չի էլ ըննուել ֆինանսների միջոցառումներն մէջ:

ՄԵԶ ԳՐՈՒՄ ԵՆ

2007-ՈՒՐՈՎ գիւղից (Ախալքալաքի գաւառ). — Արդէն մեր գիւղացիները վերջացրին կալը: Մեզանում եղանակը անձնակային է և խիստ ցուրտ: Մարդիկ ձմեռային մուշտակները առաջ բերին ցրտից պատասխանելու: Մեր գաւառի լեռները արդէն ծածկուած են ձնով: Ցանկաւոր հացի և դարձանի գինը խիստ բարձրացաւ (վախճանների աշը լոյս): Մի սոմար ցորենը ծախուում է 15 16 ռ. գարու սոմարը 7-8 ռուբ. մէկ բարդ խտրը (դէզ) 8-9 ռ.: Ընտանութիւն է կենդանիների, այդ էլ դարձանի սակաւ լինելուց:

2 մեռել վրայ հասաւ և թուով 200-300 հայ գաղթականներ դուռ մտնում են գաւառում: Խեղճներ տկուր, անտէր, անտուն, ապրելու միջոցից զուրկ:

Մօտ օրերս թուով 50 կարնեցի հացթուխներ (հայ) Քալթուի, Կերչի,

— Եթէ կարծում ես, թէ կրթութիւնը կարող է փոխել հայ կանանց, — չէ՞ որ քրանք բոլորն էլ հայեր են, — շատ սխալում ես:

— Ի՞նչպէս թէ... — գործացաւ բարեկամս:

— Կրթութիւնը հայ կնոջ մէջ, շարունակեցի ես, — խօսքս բացառապէս հայ կնոջ մասին է, — փոխում է միայն արտաքինը, կեցողը, իսկ դրան նոյնն է մնում: «Գրթութեամբ» հայ աղջկայ հետ դու կարող ես խօսել մինչև անգամ Գարսի միջոց, բայց որ նա լինի ըմբռնիչ, ինչ է նշանակում բնական ըմբռնութիւն և կարողանայ, առանց ծնողների թուրքութեան, հետեւի այդ օրէնքին, — այդ պիտի բան երբեք չսպասես:

— Ի՞նչ ես ասում, ո՞ր թուրք, ասածը չեմ հասկանում — բացականչեց բարեկամս:

Այս անգամ նա քողարկւի գործացած էր ոչ թէ իմ խորհրդաւոր խօսքերից, այլ այն բանից, որ այդ խօսքերն արտասանելիս մէջս նորոգուել և ակամայ արտայայտուում էր դէպի Քալիփի տաճած գալորտը:

Հարկ չկար ծածկելու նրանից իմ և Քալիփի միջև եղած յարաբերութիւնները և համառոտակի պատմելի նրան պատահած բոլոր դէպքերը:

— Մ', ասա թէ ինչ բանից ես դարդում, — բացականչեց բարեկամս ծիծաղելով: — Հայ աղջկանց մեղադրելու փոխարէն քեզ մեղադրես, որ քննադատ վարժապետ ես, իսկ վարժապետին ես էլ իմ աղքատ տեղովս աղէկ չեմ տալ, ուր մնաց...

Նովոռուսիյսկի, Նովոռուսի... Կողմերից գալով գաւառս, ճանապարհուեցին Կարսի վրայով դէպի հայրենիք — Գարին:

ՔՐԳՈՒՅԸ. — Երէկ, ամառս 26 ին, Սուրխանսկայա փողոցում, երեկոյան ժամը 8-ին, անյայտ աւագակները մտնում են Գիւրջ գիւղացի պ. Ն. Յի տունը և տանում են բաւական թանկարժէք գործեր, գորգեր և կանխիկ փող: Հարեանները տեսնելով աւագակների մուտքը, աշխատում են մարդկանց օգնութեան կանչել, բայց աւագակներին յաջողուում է շուտով անյայտանալ: Պէտք է ասած, որ ասա երկու ամիս է, այդպիսի դէպքեր շատ անգամ են պատահում, և չտրագործներն անպատիժ են մնում:

— Վերջապէս աղաւթները անընդհատ անձնեցից երկրորդ օրն է, որ եղանակներն արեգակնային են:

„БРАТСКАЯ ПОМОЩЬ“
ПОСТРАДАВШИМЪ ВЪ Турціи Армянамъ.

„И въ жизни цѣль есть, цѣль святая: Помощь слабѣшему въ пути“.

Ռուս և հայ թերթերում վերջերքս երևացած մի շարք լուրերից ու յայտարարութիւններից յայտնի էր, որ Մոսկուայում մի խումբ ուսումնականների խմբագրութեամբ և աշխատակցութեամբ — որոնց գլուխ էր անցած մեր հայրենակից պ. Գրիգոր Զաւիշիկը — ստեղծուում է «Երոյտրական օգնութիւն» անունը կրող ռուսերէն մի գրական-գիտական ժողովուածու յօդու թիւրքիայում վնասուած հայերի Յիւլի ժողովածուի սովորական թղթի վրայ ապագրուածը լոյս տեսաւ մի երկու շաբաթ առաջ, իսկ ընտիր թղթի վրայ — այս երկօրու լուրով հրատարակութեան գործը լինուի վերջացած տեսնելով, կանխում ենք գործի մօտից բանի մի խօսք անել, ի իսկապատճառութեամբ լինուի «Նոր-Գար» ի ընթերցողներին:

Ակնյայտնի է յիշեալ ժողովածուի հրատարակութեան երկու տեսակ օ

Բայց իսայլ ևս չէի լսում նրան. ուշադրութիւնս յանկարծ գրաւել էին երկու կին, որոնք հէնց այդ միջոցին երևացին փողոցի ծայրին և մեր կողմէն էին գալիս: Նրանցից մէկը պառաւ էր, այնքան պառաւ, որ մէջքից երկու տակուել և հազիւ էր կարողանում շարժել ոտները: Միւսը. — Թուրք դէմքից և ժպտող կրակոտ աչքերից միայն ճանաչեցի, որ նա Քալիփն էր, մինչդեռ իսկպէս օչնչ չկար նրա արտաքինի մէջ ինձ նախկին Քալիփին յիշեցնող: Նա այնքան չափացել էր, որ կզակի տակ մի կզակ էլ էր գոյացել: Հասակը կարծես թէ աւելի բարձրացել էր: Ուսման հայրացքից 30 40 տարեկան կնոջ էր նրանում: Գլխին չիւստի-կոպի ունէր, թշերի երկու կողմը ուղղած հարուստ, սև կաշիքներով հագնուած էր հարուստ բայց բաւական անփոքր, անճաշակ կերպով: Իսկը գինեվաճառի կին: Նա առաջ էր ընկել, պառաւ, — երեւի, սկեսուրը — յետ էր մնացել:

Սպասում էի, որ նրանք պէտք է անցնէին մեր պատշգամբի տակով: Միտա դողում էր. չէի իմանում, թէ ինչ պիտի պատահէր, երբ նա վերանայէր և տեսնէր ինձ: Բայց սպասածս չիրականացաւ. նրանք մօտս բարեկամս մի տեղից մի քանի տարի հեռու գտնուող մի աղքատ, ցածիկ խրճիթ: Այդ բանն այնքան տարօրինակ թուաց ինձ, որ տեղնուտեղս ապշած մնացի:

— Ի՞նչ պատահեց, ի՞նչ բանի ես նայում, — գործացաւ բարեկամս:

— Իսկ Ստուռոյ, ասա ինձ, ո՞վ է կենում այնքան մէջ, — բացականչեցի:

գուռը մէկը միտից համարելի ու ցանկալի-նիւթական, կամ աւելի պարզն ասած դրամական, որն երկու է հրատարակութեան բուն նպատակը, և այսպէս ասած մտաւոր-բարոյական, որ նոյնպէս պէտք է որ մեծ տեղ ընէ: Խօսքը նախ առաջինի մասին:

Թէ որ յիշելու լինինք լատինական ասածը պաւ է ուշ, քան ոչ երբեք, մեզ բան չի մնում ասելու: Ընդէմ է, թէ և տարիներ են անցել այն օրից, երբ օրից ու կրակից ազատուած Հայաստանի թշուառ բնակիչները, որքան ու անպաշտպանները շտապ օգնութիւն էին հայցում քրիստոնեայ աշխարհից, և հիմա շատ գիւղեր հողին հաւատարմութեամբ յայնուամենայնիւ այդ որքանի ու անպաշտպանների թիւը այժմ էլ հազարի է, և նրանց օգնութիւն է պէտք: Զատ վաղուց չէ, որ Ռուսիայում Բարձրագոյն հրաման արձակուեց ազատ կերպով ժողովարարութիւններ անելու հայ տնակների օգտին, և այս ժողովածուի հրատարակութեան միտքը ծնուել էր հէնց այդ ժամանակ, բայց նրա հրատարակութեան այսպիսի ուշացումը նրա պատկանելի ստուգութիւնն էր և էլի մի քանի հանգամանքներ...

Գրքի բաժանորդագրութիւնից և վաճառումից գոյացած դրամներն ուղարկուել են և ուղարկուում են Գ. Գոլիս, ամեն. պատրիարքին ուսաց դեպատի միջոցով: Անձնապէս մեզ յայտնի է, որ առաջին նուազ ուղարկուած 7000 Ֆրանկի մասին, որից պ. Նիկիթովը ս. պատրիարքին յանձնել է 5500 Ֆր., ժողովածուի խմբագրութիւնը ստացել է ար. Օրմանեանից շնորհակալութեան մի գիր:

Դառնանք այժմ գրքի հրատարակութեան երկրորդ նպատակին, որ մեր օգուածի նիւթն է լինելու:

Ամենիս ցանկալի է. որ ռուս ընթերցող հասարակութիւնը հիմնովին ծանօթանայ մեր կեանքի հետ, ի մօտը գաղափար կազմէ մեր պատմութեան, մեր գրականութեան, գեղարուեստի և նիստ ու կացի հետ առհասարակ, որպէս զի նրա մեր մասին ունեցած քանի մի վայր ի վերայ ան-

— Այն երկու կանայք. որ ներս մտան այս ընթերցում:

— Մի:

— Մի գրքաց կին:

— Գրք-բաց...

— Հա, ինչու ես գործանում որ...

— Գրքաց ասում ես:

— Գրքեմ, ես չիւստէն չեմ խօսում:

— Գրքի բան է միթէ...

— Ի՞նչ չի կարելի. որ այն խրճիթ մէջ գրքաց կին է ապրում: Ի՞նչ անի խղճը, աղքատ է:

— Տօ, ասը այն նա էր, — գրեթէ աղաղակեցի ես:

— Ո՞վ:

— Քալիփ:

— Ընդէմ, ինչ ես ասում: Ո՞րը, այն բարձրահասակը:

— Սոյ:

— Անկարելի բան է...

— Աստուած է վկայ, եւ էր, երկիւրը վկայ նա էր: Չնայելով, որ նա բոլորովին փոխուած է, բայց ես իսկայն ճանաչեցի, որ նա է:

— Բայց նա գրքացի մօտ ինչ ունի:

— Եւ էլ այդ չեմ գործանում... Բայց ոչ, — յանկարծ փրփրացի ես, — ես չպէտք է գործանում, ոչ մի պայմանով չպէտք է գործանում: 2' է որ ես ճանաչում եմ նրան. նա վարում է հետեւողականութեամբ. նա ամենին չի չեղում, նա այդպէս էլ պէտք է անի, ուրիշ կերպ չի կարող անել: Նա եկել է գրքացի մօտ, անշուշտ, նրա համար, որ կամ վատ երազ է տեսել, կամ որդին հիւանդ է: Օ', այժմ ես բոլորովին ճանաչում եմ նրան և այնպէս կատար-

նպատակարարներն աւելի ևս շարժապնդուն հայտնեց մամուլի ազդեցութեան տակ: Ռուսիայի, այսպէս ասած, արտի մէջ ապրելով, մեզ շատ է պատահել հայերի մասին լսել այնպիսի սխալ ու ցանցառ տեղեկութիւններ, որ ստիպուած ենք եղել առաջ ծիծաղելու, յետոյ ափսոսալու: Այս դեպ մայրաքաղաք է, և չենք խօսում գուռների մասին: Մի անգամ մեծ զարմացում պատճառեց մեզ, երբ մի ռուս ընտանիքում մեր ձեռքում հայոց լրագիր տեսած ժամանակ ապշել, չէին հաւատում, թէ հայերը լրագիր էլ կարող են հրատարակել, որովհետեւ հայերին կարծում էին կիսավայրենի, թափառաւոր: Գուրկ պատմութիւնից ու գրականութիւնից մի ժողովուրդ, և համեմատում էին տունդուրները, դրդողները... հետո:

Ներկայ ժողովածուն չի կարող ի հարկէ ծառայել յիշածս նպատակին հասարակ դասակարգի մէջ, որովհետեւ ռուս գիտնական գրական մի մասնագիտական հրատարակութիւն է և անմաշխիթ գնով: Այնուամենայնիւ կունենայ իր մեծ օգուտը հէնց ռուս ինտելիգենցիայի շրջանում, որեւէ նոյնպէս լաւ կարծիք չի տրուում հայերի մասին:

Սկսեք մեր քննական համառօտ տեսութիւնը բացառապէս կանգ առնելով հայերի վերաբերեալ յօդուածները վրայ, իսկ մանրամասն խօսել այդ հաստատօր գրքի բոլոր նիւթերի վրայ — չեն ներկի ոչ մեր ժամանակը, ոչ էլ «Նոր-Գար»-ի սուղ էջերը:

Գ. Զաւիշիկի առաջաբանից յետոյ սկսում է մի երկրորդ առաջաբան կամ նշանութիւն, որի մէջ մտնում են այն յօդուածները, որոնք կապ ունին հայ գաղթականների և որդերի օգնութեան խնդրին հետ:

Գիտեք, ինչ տղեր են գրուած որպէս նշանաբան այս առաջաբանին. — մեղաւորութեամբ աստուածայնս նարեկացի վարդապետի «Հայն հառաչանք» ի շրջս տող ուսուցիչ թարգմանութիւնը:

Гласъ стѣнаій, мукѣ сердца,
Вопль души и воздыханіе,
Лишь къ Тебѣ я возсылаю
О, всевидящій Создатель!

Եւ կերպով պատկերացնում եմ նրա ընտանեկան կեանքը: Ամենից առաջ նա տանը խօսում է, ի հարկէ, վրացերէն, որովհետեւ մարդը սղնախեցի է. օտար զգամարդու տեսնելիս, նրա է վազում ու գուռը փակում: Թառքուն և հասարակական այլ տեղեր այլու գոյութիւն չունին նրա համար. նրա գնալիք տեղը Թամաշիկի քաղաքաւարան է և եկեղեցին: Գիւրջ ասում էր բնական մոռացուած է: Երբոր երեխան տունն աւելում է, ասում է հիւր կըզայ: Երբոր ձայն աւանդը ծուում է, ասում է վատ համբաւ կըսեմ: Եւ այն, և այն — ճիշտ այնպէս, ինչպէս այս փողոցում թափթիւս կանայք: Տարբերութիւնն այն է, որ նա լաւ ուտելու և լաւ հագնելու միջոցներ ունի իւր հարստ մարդու շնորհիւ: Տեսնում ես, եկել է գրքացի մօտ: Ի՞նչ է նշանակում այս: Մտածում եմ — ինչ է նշանակում... Մի խօսքով — մնաս բարեաւ կրթութիւն, աւագագիտութիւն, մեր ի ծնէ չուրի: Կամ գոյր անգոր էր: Գէպի յետ, դէպի նախապաշարում, դէպի խաւար...

Երեւի խիստ պափոսով էի արտաստում ֆիլիպպիներս, որ մէկ էլ տեսնեմ բարեկամս բարձրաձայն ծիծաղում է:

— Երուած սրտին և այլն... — ասաց նա, ջրացնելով: — Դադարած մարդ ես, ուրիշ ինչ ճար ունիս, որ այդպէս չիտես:

— Այո, դադարած եմ և ինչպէս դադարած: Եթէ նա իմ կինը լինէր, գրքաց ներքի դռները կըմանգար...

Համար. Այդ մեծ հատորը բաղկացած է երեք բաժինից: Ա. բաժինը երկու մասի է բաժանուած. առաջին մասում գտնուած են յօդուածներ ընդհանուր գրականութեան վերաբերեալ, մեծ մասամբ գիտական բնութագրութեամբ. երկրորդ մասում յօդուածները վերաբերում են առանձնապէս հայկական կեանքին, նրա անցեալին և ներկային: Բ. բաժինը պարունակում է իւր մէջ այն տխուր ու սիրտ մաշող յօդուածները, որոնք վերաբերում են հայկական մարտիրոսներին այս վերջին երեք տարւոյ ընթացքում: Խօսքերը քիչ են, բայց շատ բան են պարունակում. լաւ է ասում յօդուածագիրը թէ

Мало словъ, но горя рѣченъки,
Горя рѣченъки бездонная...

Սկսենք ներածութիւնից:

Առաջին տեղը զբաղւած է ռուս բարձր հասարակութեան մէջ մեծ համակրութիւն վայելող Գ. Ռ. ի մի ոտանաւորը, որը կրում է Ալազկալիպիսինց) խորագիրը: Յետոյ Վ. Գոմարեմի շեղ-բայքը հայերը վերնադրով մի շատ համակրական յօդուածը (10 էջեր), որի թարգմանութիւնն իւր ժամանակին յոյս տեսաւ շեղ-Գոմարի մէջ:

«Անբացատրելի ցաւակցութեամբ, հոգի մաշող վշտով կը լցուէր աշուշտ Փրկչի սիրտը, տեսնելով այն անպատում, անթիւ անտանելի ու չտեսնուած առաւապանքները, որ կրեցին, կրում են և էլի—ո՛հ արտաք—կարող են կրել մի խեղճ, թոյլ, անպաշտպան եղբայրները—քրիստոնէութեան ժամանակակից նահատակները—հայերը»:

Այսպէս է ոչ ում իւր յօդուածը յարգելի յօդուածագիրը: Վասնզանց զբոսով լուրջ ուշադրութեամբ և հրաւիրում ռուս հասարակութեանը հայի դրութեան վրայ. առաջ բերելով տխուր ու արտաքական փաստեր Գիւրնի նամակներից և յիշելով պրոֆ. Գամբուսիւնի այն խոսքը վրայ թէ «Թիւրքիայի գոյութիւնը ամօթ է բերում քրիստոնէայ աշխարհին», ինքն էլ իւր կողմից վրդուած անէծք է թափում:

Գ. Գոմարեմի յօդուածից յետոյ տեղ են բռնում կրոնադպի աւագ քահանայ Յովհան Սեբեդեանի և Լարսի յաջորդ Մուրատեանի նկիւն վարդապետի նամակները, արտապաշտ «С.-Петербург. Вѣд.» թերթից: Սրանց բովանդակութեան հետ հայ ընթերցողները ծանօթ լինելով, անխորհրդ ենք համարում առաջ բերել:

—Սյունիեան գիտնորդած է ռուս յայտնի բանաստեղծ և երգիծաբան Ա. Փոլսկի-Փոլսկիի մի արտաբերած ոտանաւորը հայ գաղթականներին վերաբերեալ, որ այսպիսի տողեր է պարունակում.

...Սյունի գործաւորի գետի են հոսում, արեւն ծով է կոնգնած. Խղճա, Բաւուած, մեր վիճակին. Մի թողնէր մեզ,—Բաւուած, առանց օգնութեան. Երբ հաւածում է մեզ շաբ ձախորդութիւն. Ի՞նչպէս տուր մեզ, Տէր, որ հասնեն քեզ հաւաքը երկրի. Որ Գու տեսնուի ես մեր առնջաքնի մեր աղբի:

Սրանիցյետոյ երկու յօդուած կայ նոյն պէս գաղթականներին առթիւ: «Առաջինն հանդիպումն հայ գաղթականներին», որ արտապաշտ «Русск. Вѣдом.» լրագրից ու քաղաւած է Գ. Զանչիի նամակներից. երկրորդը «հայ գաղթականները Ռուսիայում», որ արտապաշտ է Օ. Սեբ. Вѣдом.» թերթից: Գաղթականների դրութիւնը մեզ կողմաքցնելու, կամ հէնց ըստը հայ ընթերցողներին քայլ յայտնի լինելով, անցնենք առանց շաղ յօդուածների վրայ էլ կանգ առնելու:

Սյունի գաղթականները: Ստ. օտորգրութեամբ առաջ է բերուած մի ոտանաւոր, որի մէջ բաւական յաջող պատկերացրած է հայ գաղթականի զմեռնա քաղցը:

Прощай, родимая страна,
Тебя мнѣ не увидѣтъ боги,
Доколы ты осуждена
Въ сей рабской находитсѣ долы...

Յետոյ կարդում ենք շեղաբայական օգնութեան խմբագրութեանն ուղարկած նամակ. Օրմանեան պատրիարքի նամակի այն տեղը, որտեղ արք. հայրը յայտնելով զբնի հատկից գոյացած գրամի մասին անկայնութիւն է.

«Փառաւորներից ամեն օր մեզ հասնող թշուառացածների ողբը մաշում է մեր սիրտը և հոգին, մանաւանդ երբ մեր արամադրութեան տակ չեն լինում կարօտեալների համար հաց գնելու միջոցներ:

«Անհնար է նկարագրել այն խեղճութիւնը, որ քաշում են Թիւրքիայի ամեն տեղի հայերը: Գան տեղեր, որտեղի բնակիչներն ամբողջ շաբաթներով հացի երես չեն տեսնում և ապրում են միայն դաշտային խոտերով: Սովեւաների ահագին բազմութիւնն գիշերում է փողոցներում կամ հիւղեցիներում: Եղել են մինչև անպաճ քաղցածութիւնից մահուան դէպքեր:

«Առանձնապէս ուշադրութեան արժանի են որբերը, որոնց թիւը հասնում է 50,000 ի. նրանցից 30,000-ը մի առ մի ցուցակագրուած են պատրիարքա-

րանի մատենաներում: Գ. Գոմարեմի մի քանի գաւառական քաղաքներում հաստատուած են ապաստանարաններ: Էլի մի թերթ, և զբնի ներածութիւնը վերջանում է, բայց այդ մի թերթի երկու երեսն էլ հետաքրքիր են: Նախ գետնորդած է Եւ. Մորոզովի «Ողջոյն» վերնագիրը կրող մի հիւնալի ոտանաւոր, ապա քալիս է հանրահաշակ ռուս վիպասան Տոլստոյի մի նամակը, որ հետեւեալն է.

«Ողբում 8 էր»,
Գրիգորի Սետտովիչ,
«Չառ ցաւում եմ, որ չեմ կարող գործական մասնակցութիւն ունենալ Ձեր ձեռնարկած բարի գործին: Ընտանեկան և այլ հանգամանքներ խանգարեցին ինձ վերջացնել այն, որ ես մտադիր էի առաջարկել Ձեզ ժողովածուի համար:

«Հոգեով ցանկանում եմ գրքին յաղորդել և նպատակին իրագործում:

«Մենայն յարգանք»
Միւսապատկան Լև Տոլստոյ:

«Фалатъ Бургунъ» անունով մի փոքրիկ պատկեր կայ հայերէնից թարգմանած, որ ապուած է հոգի «Ноб.Обоз.» լրագրում:

Սրան հետեւում է ռուս բանաստեղծ Բ. Տիւնչիի վեց տողից հիւսուած մի բանաստեղծութիւն, որ խօսում է մարդկային արտասուքների մասին: Իսկ միւս երեսում ռուս բանաստեղծուհի Պերեդ-չիկովայի մի ոտանաւորն է տեղաւորուած, որը մի էլէգիա է:

Վերջեւս Գաբրիւում հայերի օգտին յոյս տեսած հայ Ջարբըտեանի «Livre d'Or des martyrs de la charité» գիրքը: Շեղաբայական օգնութեան մէջ գետնորդած է արժանապատիւ հօր պատկերը: Ջարբըտեան այն մարդն է, որ առաջինն եղաւ Փրանսիայի անտարբերութիւնը ցնցողը հայերի օգտին և դեռ «Պիղին գրքի» յոյս տեսնելուց առաջ նա սկսել էր հրատարակել ըստ այն տակ գեկութիւնները, որոնք 1895-96 թ. հատարւում էին մեծ պիտութեանց դեպքաները: Հայերի օգտին Փրանսիայում հատարւած 1,000,000 ֆրանկի կէսից շատը հատարւել է հայր Ջարբըտեանի շնորհիւ: Բայց այս մասին մի ուրիշ անգամ:

«Հայ գաղթականի երգը»: Ստ. օտորգրութեամբ առաջ է բերուած մի ոտանաւոր, որի մէջ բաւական յաջող պատկերացրած է հայ գաղթականի զմեռնա քաղցը:

Прощай, родимая страна,
Тебя мнѣ не увидѣтъ боги,
Доколы ты осуждена
Въ сей рабской находитсѣ долы...

Յետոյ կարդում ենք շեղաբայական օգնութեան խմբագրութեանն ուղարկած նամակ. Օրմանեան պատրիարքի նամակի այն տեղը, որտեղ արք. հայրը յայտնելով զբնի հատկից գոյացած գրամի մասին անկայնութիւն է.

«Փառաւորներից ամեն օր մեզ հասնող թշուառացածների ողբը մաշում է մեր սիրտը և հոգին, մանաւանդ երբ մեր արամադրութեան տակ չեն լինում կարօտեալների համար հաց գնելու միջոցներ:

«Անհնար է նկարագրել այն խեղճութիւնը, որ քաշում են Թիւրքիայի ամեն տեղի հայերը: Գան տեղեր, որտեղի բնակիչներն ամբողջ շաբաթներով հացի երես չեն տեսնում և ապրում են միայն դաշտային խոտերով: Սովեւաների ահագին բազմութիւնն գիշերում է փողոցներում կամ հիւղեցիներում: Եղել են մինչև անպաճ քաղցածութիւնից մահուան դէպքեր:

«Առանձնապէս ուշադրութեան արժանի են որբերը, որոնց թիւը հասնում է 50,000 ի. նրանցից 30,000-ը մի առ մի ցուցակագրուած են պատրիարքա-

րանի մատենաներում: Գ. Գոմարեմի մի քանի գաւառական քաղաքներում հաստատուած են ապաստանարաններ: Էլի մի թերթ, և զբնի ներածութիւնը վերջանում է, բայց այդ մի թերթի երկու երեսն էլ հետաքրքիր են: Նախ գետնորդած է Եւ. Մորոզովի «Ողջոյն» վերնագիրը կրող մի հիւնալի ոտանաւոր, ապա քալիս է հանրահաշակ ռուս վիպասան Տոլստոյի մի նամակը, որ հետեւեալն է.

«Ողբում 8 էր»,
Գրիգորի Սետտովիչ,
«Չառ ցաւում եմ, որ չեմ կարող գործական մասնակցութիւն ունենալ Ձեր ձեռնարկած բարի գործին: Ընտանեկան և այլ հանգամանքներ խանգարեցին ինձ վերջացնել այն, որ ես մտադիր էի առաջարկել Ձեզ ժողովածուի համար:

«Հոգեով ցանկանում եմ գրքին յաղորդել և նպատակին իրագործում:

«Մենայն յարգանք»
Միւսապատկան Լև Տոլստոյ:

«Фалатъ Бургунъ» անունով մի փոքրիկ պատկեր կայ հայերէնից թարգմանած, որ ապուած է հոգի «Ноб.Обоз.» լրագրում:

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՂՈՒԲՈ, 13 հոկտեմբերի. — Ուսումնական տարին վաղուց արդէն սկսուած է: Ամեն քաղաքներում դասնական դպրոցական հաստատութիւնների գոնները բացուած են ուսանող մանկանց համար: Մեր Լուրան այդ կողմից էլ շատ անշահախնայելի և անմիջեմբար դրութեան մէջ է: Մեր քաղաքում դպրոց չկայ, դպրոցի օտով է, եթէ չհաշուենք քաղաքային եւրոպական միակ տղայոց դպրոցը, որ դասախօսում են միայն երկու ուսուցիչ, որոնցից մինը պարագլու է երեք (այժմ անգագէտները եւ հաշուելով չորս) բաժանման հետ միասին մի դասարանում, իսկ միւսը երկու միւս բաժանման հետ: Պարզ է, որ այսպիսի պարագլուներում ցանկալի յառաջադիմութիւն չի կարիլի սպասել դպրոցից, որպիսի թերութիւնը խոստովանում են և իրենք ուսուցիչները հրապարակապէս: Այս դպրոցն է, որ կամենում են եւրոպական վերածել, որի մասին անցեալ տարին, խոսքի տար ժամանակ, մենք էլ մի քանի յօդուած ենք նուիրել «Նոր Դար» ում: Հարցը դրուած է պարզօրէն հրապարակի վրայ, քաղաքն այդ գործին պէտք է օժտնդուէր տարեկան մօտ 2000 ռուբ. նպաստ տալով: Քաղաքացիացի օրոգը կրթութեան իսկական շահը պահանջում է, որ այդ նպատար տրուի: Այդ նպատակի մասին քաղաքացիութեան մէջ անցեալներում կայտ. ցած առանձին նիստում վիճարանութիւններ են տեղի ունեցել և ամենքն սկզբունքով ընդունել են նպատար տալու անհրաժեշտութիւնը: Գրաւոր բանակցութիւններ են տեղի ունեցել մերձաւոր ուսումնարանական վարչութեան հետ և պատասխանը վաղուց ստացուած է: Գործն սպասում է միայն մեր պ. քաղաքագլխի գործունէութեան: Բայց երևում է, որ նա, ինչպէս շատ հարցերի, նոյնպէս և այս հարցի վրայ վերջնականապէս չուր պէտք է մագէ: «Փող չկայ. ահա արդարաւարու միակ միջոցը, գործ գրած գէնը: Մենք միանգամայն անարգարար ենք գտնում այդ միջոցը, որովհետեւ փողն ինքն իրեն չի ստեղծուած, նրան պէտք է գոյացնել, որի համար և ընտրուած են մեր պ. քաղաքագլխին իւր վարչական կազմակերպութեան հետ: Գաւառատի ռոճիկներ ստանալ և անհոգ նստել... դատարարութիւն է: Հետաքրքրական է իմանալ, թէ քաղաքն ինչու է ռոճիկ տալիս նրանց. — Որպէս զի միայն ապրեն...: Եթէ քաղաքի համար մի որ և է օգտաւէտ գործ չլիտի կատարեն, ինչ

իրաւունքով և ինչ խղճով են ստանում այդ հաղարները: Թողնենք այս գեղայտմ և դառնանք մեր հարցին: Քաղաքային երկրպետան դպրոցն անհրաժեշտ է վերածել երեքդասանի: Հակառակել նրան ներկայ պարագլուներում և պայմաններում, նշանակում է քաղաքի թըռնամին լինել: Գաւրոց չկայ, կարգաւոր տեղ չկայ: Մի կողմից երեխան լալիս է գալոց գնալու համար, միւս կողմից անհար ծնողներն են մի ու վիշտանում, որ չեն կարողանում իրանց օրգականց պատշաճաւոր կրթութիւն տալ այլ քաղաքներում: Փակէ և հայոց եկեղ. դպրոցը, և կարծում ենք, որ նիւթականի սղութեան պատճառով վերստին բացուելու էլ յոյս չկայ: Քաղաքային երկրպետան դպրոցն էլ հնարուորութիւն չունի ամենքին ընդունելու: Երկու դասարան, վեց բաժանմունքով, մօտ 150 աշակերտ, երկու ուսուցիչ, ինչ կարելի է պահանջել: Պարզ է, որ հայ և թուրք մանուկներ հարկւրաւորներով պէտք է զրկուեն գէթ տարրական ուսումից, և դրանց մեղքը ծանրանում է քաղ. վարչութեան վրայ: Անցեալներում մի խումբ թուրք մանուկներ կամենալով մտնել երկրպետան դպրոցը, խնդրամտայց են լինում և դիմում են դպրոցի ղեկավարին, բայց վերջինից տեղ չլինելու համար մերժումն ստանալով՝ թափուած են քաղ. վարչութիւնը և երկու թիւը յայտնում պ. քաղաքագլխին, սպասելով, որ պարտքը ճար ու դրաման կանէ իրենց ցաւին: Բայց մեր պ. քաղաքագլխին այս փորձիկներին էլ իր սովորական գէնով է պատասխանում «Փող չկայ»: Սրանիսկը պատասխանում են, թէ ձեռք ռոճիկները համար միշտ լինում է, իսկ դպրոցի համար բնաւ... Եթէ իրաւ մեր պ. քաղաքագլխին իւրայիններով որտանց ցանկանում են նպատարած լինել դպրոցի բարւոքելուն և այդպիսով խեղճ մանուկներին տնկապատկ թափառելուց ազատած լինել, բայց դժուարանում են դրամական տղիւրները գտնելու, մենք մեր կողմից կառաջարկենք քաղաքացի չարիքը—միջոց. այն է, զիմել ում անկ է, աշակերտների թշուկադրամը 8 ռուբլու փոխարէն նշանակել տալ 15 ռուբլու: Աշակերտների ներկայ 150 թիւը հաշուելով, անխորհրդ թշուկադրամ կրտտացուի մօտ 1000 ռուբ. Բայց մենք հաւատացած ենք, որ դպրոցը բարեփոխուած դէպքում աշակերտների թիւն հասնուել 250-ի կըհասնէ: Միացեալ մի հաւարան էլ բաժանել անխորհրդ Լուրան: Բայց բնակիչների վրայ հաւասար կերպով ըստ դասակարգի և ըստ կարգութեան, որից յաբանչիւր ծխին կըհասնէ ամենաշատը 50 կոպ., որպիսի չնչին գումարը քաղաքացիներից իւրաքանչիւրը, ի նկատի առնելով իւր օրդու դրութիւնը, ամենայն ուրախութեամբ կըհամաձայնէ վճարելու: Փող շատ հեշտ է գտնել, բայց ամենադժուարը մեր պ. քաղաքագլխին և վարչութեան անդամներին շարժողութեան մէջ գրելն է:

Ասում են, որ զալ 1898 թուականից քաղաքներն ազատուած են տեղական բանտերի պահպանութեան համար որոշեալ տարեկան նպատար տալուց: Մեր քաղաքն այդ առթիւ ութ հազար ռուբլի է ծախում: Արժէ այդ գումարն ամբողջովին յատկացնել քաղաքի ուսումնարանական գործին: Եթժ թող աշխատեն վերածել երեքդասանի, իսկ ապագայում վերոյնշեալ նպատակով կարելի կըլինի խնդրամտայց լինել 4 դասարանեան պրոգիմիադիսն բանալու քաղաքում, որ հեշտ գլուխ գալու գործ չէ: Եթէ քաղաքային վարչութիւնը մտադրութիւն չունի այսպիսի հասարակօգուտ գործերով զբաղուելու, մեր քաղաքացի բարոյական պարտքն է միահամառ ուժով ստիպել նրան առաջ շարժուելու, գործելու:

Վերոյնշեալ քաղ. երկրպետան դպրոցում ներկայումս ուսանում են մօտ 50 հայ մանկալի, որոնք զրկուած են մայրենի լեզուի և կրօնի ուսուցումից: Մօտիկ անցեալում աւանդում էին այնտեղ այդ առարկաները, ընդհատուելու պատճառը հայ կրօնուսուցչի ծալու: Թիւնն ու անընդունակութիւնն է եղել: Այժմ թուրք աշակերտներն աւելի բազդաւոր են, որ սովորում են այնտեղ իրենց կրօնը և լեզուն: Հաստատ տղերիւրից տեղեկացանք, որ ուսումն. տարին սկսուելուց դեռ շատ առաջ տեղայս արժ. Խաչատուր քահանայ Փանեանցը խնդրուով դիմելով Բագուայ նահանգի դպրոցների պ վերադասին, խնդրել է իրեն յանձնել այդ դպրոցում հայ լեզուի և կրօնի դասերը, սակայն ցարդ պատասխան չէ ստացուած: Թեմիս վիճ. կոնսիստորիայի բարձր ուշադրութիւնը խոսնահարար հրաւիրում ենք այս հարցի վրայ:

Նաթան.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Թ Ի Ի Բ Ի Ա

«Berl. Tageb.» ի Գոլտի թղթակիցը հաղորդում է.

«Թէև այստեղ յոյս չունին, որ բանակցութիւնները շուտով վերջանան, բայց այդ բանը շատ էլ հաւանական չէ, որովհետեւ յունաց լիազորները շարունակ խոչընդոտ են լինում գործի ընթացքին հրահանգների պակասութեան պատճառով: Դուռը այնպէս է ցոյց տալիս, թէ պատրաստուած է վերականգնելու գիւտնապետական յարաբերութիւնները Յունաստանի հետ, և թուրք շրջապատներն արդէն հրաման են ստացել վերադառնալու իրենց պաշտօնավայրերը: Սակայն թուրքաց զորքերի Թեսալիայից հեռանալու մասին խօսք էլ չկայ: Աթէնքից կրիտէ գէնը ուղարկելու մասին լուրերը հիմք չունին: Այժմ Գրեալի նահանգապետի պաշտօնի համար Թիւրքիայի կողմից թեկնածու համարում են կառավարչական նախկին քաղաքագլու Գոպալ-բէյին և Ուաշինգտոնի թուրքաց գեապան Մաւրաչին յօսնին, որոնք երկուսն էլ քրիստոնէայ են: Իսկ Զեֆերի մասին այստեղ լսել անգամ չեն կամենում:

«Times» ի թղթակցի ասելով, սուլթանը Զեֆերին հակառակ է գլխաւորապէս նրա համար, որ կրեւելի նահանգապետի պաշտօնի համար առաջարկուած այդ թեկնածուն համակրում է հայերին: Բայց և այնպէս, կտակածել է, որ պետութիւնները հրաժարուեն իրենց ընտրութիւնից:

ԳԵՐՍ ԱՆԻԱ ԵՒ ԹԻՒՐԿԻԱ

—

Մենք արդէն առիթ ունեցանք մատնանել լինելու այն հանգամանքի վրայ, թէ ինչ կարեւոր նշանակութիւն են տալիս Գերմանիայում արտաքին գործերի նախկին մինիստր ֆոն Մարշալին Գ. Գոլտում գերմանական դեսպան նշանակուելուն: Աւելի ևս մեծ կարևորութիւն են տալիս յոյ բանին թուրքաց կառավարչական շրջաններում: Եղբայրէջքի բերան թերթը ֆոն Մարշալի գեապան նշանակուելուն արդէն երկրորդ առաջնորդող յօդուածն է նուիրում: Այդ լրագիրն, ի միջի այլոց, ասում է.

«Այս իրողութիւնն ապացուցանում է, թէ ինչ կարևորութիւն է տալիս մեր բարեկամ գերմանական կայսրն այդ պաշտօնին, և եւրպական մամուլը ամենայնիւ իրաւունք ունի, որ ֆոն Մարշալի գեապան նշանակուելը ապացոյց է համարում այն բանի, որ Գեր-

Типогр. А.О.Меликъ-Шахиязаріанца, Головинскій просп домъ Рейте